

Н.О. Денисенко

Київський національний університет будівництва та архітектури, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

Розглянуто проблеми розвитку населених пунктів в умовах війни. Особливу увагу приділено питанням функціонування місцевих підприємств. Визначено фактори, загрози та ризики, що впливають на роботу підприємств під час війни. Обґрунтовано перспективні сфери місцевого інвестування з врахуванням зміни потреб ринку. Узагальнено основні шляхи та напрямки залучення інвесторів для громад.

Ключові слова: економічне відновлення території, релокація підприємств, план відновлення, перспективні напрямки інвестування.

Постановка проблеми

Завдання відновлення України, зокрема її економіки, інфраструктури, виходять далеко за межі простої відбудови пошкодженого місцевого житлового фонду, доріг, виробничих потужностей. Головною метою державних і місцевих політик розвитку має стати формування такого економічного каркасу, який є необхідною умовою поєднання існуючих економічних потенціалів територій і країни в цілому, сприяння побудові економічної системи, що здатна генерувати ресурси в достатньому обсязі для довгострокового розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Напрямки повоєнного відновлення економічного розвитку України, розглядалися в працях вітчизняних науковців і практиків Ю. Кіндзерського, М. Зверякова, О. Шапрана та ін. [1-5]. Важливе значення для України має і зарубіжний досвід повоєнного відновлення економіки, що розглядають в своїх працях С. Іванов, О. Шаров, В. Гуменюк, Ю. Городніченко, І. Сологуб а також сучасні іноземні науковці-практики: Д. Ромер, Ян де Локер, Р. Хаусман, В. Фіджеральд, Дю Родрік, Саймон Джонсон, Б. Ведер ді Мауро та ін. [6-14].

Але деякі питання потребують оновлення та більш пильної уваги, що обумовлює актуальність теми дослідження.

Мета дослідження – розвиток теоретичних основ та розробка практичних рекомендацій щодо перспектив та напрямків відновлення економіки населених пунктів.

Об'єкт дослідження – сучасний стан розвитку економіки населених пунктів.

Виклад основного матеріалу

Наслідками війни, що продовжується, є руйнування житлової, промислової та критичної інфраструктури в багатьох населених пунктах, мільйони вимушених переселенців і демографічні зсуви. До традиційних викликів щодо місцевого управління та розвитку, які стояли перед Україною до війни, додалися нові у вигляді окупації, мінування чи бойових дій. Внутрішня міграція населення, виїзд за кордон суттєво впливає на систему розселення, демографічні зсуви, розміщення продуктивних сил та вимагає якнайшвидшого створення умов для повернення населення на попереднє місце проживання, коли буде для цього можливість. Руйнування інфраструктури продовжується доки триває війна, тому точну кількість зруйнованого зараз не можливо оцінити. До війни Україна була транзитною державою з потужними транспортними коридорами. У нинішній ситуації цей потенціал втрачено, що суттєво скорочує економічні можливості для розвитку прикордонних територій, змінюючи пріоритети планування та будівництва доріг. Ворог руйнує найбільші промислові міста і регіони України, внаслідок цього відбувається релокація підприємств в значних масштабах. Це суттєво впливає на розміщення продуктивних сил по території України.

Узагальнюючи, можна сказати, що сучасними викликами для населених пунктів є:

- неготовність системи цивільного захисту до масованих ракетних ударів (система розміщення укриттів, контроль за їх станом);
- питання щільності забудови та морфології (будівлі як амортизатор проти уламків);
- моніторинг безпекової ситуації через камери спостереження на вулицях;

- деколонізація та декомунізація (перейменування, переосмислення громадських просторів);

- створення умов для підтримки та розвитку волонтерства, надання складів для зберігання гуманітарної допомоги;

- неготовність соціальної інфраструктури для інтеграції ВПО;

- перенесення виробничих потужностей підприємств та створення умов для інвестування;

- дефіцит кадрів з повоєнного відновлення та інтегрованого розвитку територій;

- реабілітація ветеранів війни та адаптація до умов цивільного життя;

- мотивація повернення населення до України;

- питання відбудови житла, невизначеність з обсягами робіт, потребою та наявністю робочої сили;

- питання фінансування стратегічних проєктів розвитку та відновлення житла;

- зміни функціонального призначення земельних ділянок у зв'язку з оборонними та повоєнними потребами;

- створення сучасних інклюзивних просторів;

- збереження історико-культурної спадщини;

- діджиталізація соціальних послуг з метою уникнення скупчень людей;

- розвиток культури та спорту як амортизатору впливу війни.

Виклики, з якими стикаються громади під час війни, різні. Громади без активних бойових дій на території налагоджують співпрацю з релокованим бізнесом, створюють умови для роботи і проживання внутрішньо переміщених осіб. У східних або північних областях зі значним знищенням інфраструктури, після деокупації необхідно відновити діяльність економічних суб'єктів, повернути населення для роботи та проживання. Все це обумовлює потребу відповідного нормативного регулювання та визначення поняття «уражена територія». Під ураженою територією слід розуміти територіальну громаду повністю чи її частину, що постраждали внаслідок бойових дій чи ракетно-бомбових уражень. Всі населені пункти необхідно згрупувати за різними критеріями в групи залежно від ступеня уражень та втрат населення (у тому числі через евакуацію/міграцію). Має бути створена карта таких територій - для прийняття найбільш оптимального комплексного рішення щодо можливості відновлення.

В контексті існуючої війни всі населені пункти умовно можна поділити на:

- населені пункти, що не зазнали руйнувань внаслідок бойових дій, зі значним збільшенням населення за рахунок внутрішньо переміщених осіб та релокації підприємств;

- населені пункти, що не зазнали руйнувань внаслідок бойових дій, без значного збільшення населення за рахунок внутрішньо переміщених осіб та релокації підприємств;

- населені пункти в окупації;

- деокуповані населені пункти, що зазнали значних руйнувань;

- деокуповані населені пункти, що зазнали помірних руйнувань;

- деокуповані населені пункти, що повністю зруйновані;

- постраждали внаслідок бойових дій населені пункти без окупації.

Війна для України - це не тільки поточні втрати. Це також довготривалі негативні наслідки та обмеження майбутнього розвитку. Тому вже сьогодні треба розробляти та впроваджувати програми відновлення, що дозволить мінімізувати ризики та їх негативні наслідки.

Відновлення України передбачає в першу чергу відновлення життєдіяльності населених пунктів, формування нової стратегії економічного розвитку з врахуванням нових реалій, визначення найбільш оптимальної структури регіональної економіки і розміщення виробничих потужностей, планування системи розселення та нової транспортної логістики.

Від війни постраждав кожен другий підприємець. Це проявляється в зниженні попиту на продукцію (проблему мають 75 % від загальної кількості підприємств), порушенні логістичних зв'язків (70 % підприємств переорієнтувалися на нові ринки збуту), затримці чи повній відсутності оплати від клієнтів (20 % від загальної кількості підприємств).

Наступним викликом є нестача фінансування: 40 % підприємств потребують оборотного капіталу, якого не вистачає через майже повне припинення банківського кредитування.

Спостерігаються логістичні проблеми внаслідок розриву звичних транспортних ланцюжків та нестачі палива через російські удари по нафтопереробних підприємствах та сховищах пального, знищення складських приміщень та логістичних центрів.

Війна також загострила проблеми наявності людського капіталу та робочої сили. Більше 5 млн українців виїхали за кордон, 25 % із них не впевнені, що повернуться.

За статистичними даними з усієї кількості релокованих підприємств значна частина перемістилася в межах України (більше 72%

релокованого бізнесу), 11 % підприємств переїхало за кордон (в основному в країни Євросоюзу. [12]

Не зважаючи на це, українці протягом 2022 року продовжили відкривати власні справи та зареєстрували майже 202 тисячі ФОП і понад 33,5 тисячі юридичних осіб. Українська бізнес-спільнота в цілому налічує близько 500 великих підприємств з оборотом понад 100 млн. доларів США, а також близько 400 тис. малих і середніх підприємств та майже 1,6 млн фізичних осіб-підприємців. [12]

Сьогодні як ніколи важливо забезпечувати тісну співпрацю та координацію діяльності держави, населення та бізнесу. З одного боку, це дозволить забезпечити відповідне соціально-економічне та правове середовище для бізнесу, з іншого – підвищення доходності бюджетів всіх рівнів та інвестиції в місцевий розвиток.

Саме місцевий приватний сектор виступає основою соціально-економічного розвитку території. Малим та середнім бізнесом створено біля 70% усіх робочих місць. Крім того, підприємства цього сегменту більш гнучкі (в порівнянні з крупним бізнесом) та надзвичайно стійкі в нестабільних ризикових умовах війни.

Підприємства, що продовжують працювати та розвиватися під час війни, можна умовно поділити на декілька груп (див. рис. 1.)

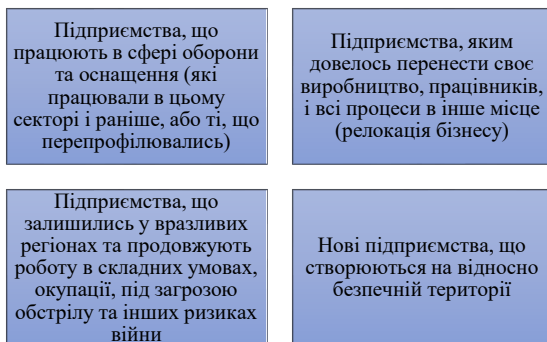

Рис. 1. Групи підприємств, що продовжують працювати під час війни

На роботу підприємств в умовах війни можуть впливати:

- пошкодження виробничих та складських приміщень, електромереж, газо- та нафтопроводів, водних систем та іншої інфраструктури, що забезпечує діяльність підприємств;
- втрата техніки та рухомого майна підприємства;
- проблеми з поставками ресурсів, відсутність попиту, дисфункція ринків продукції, зміна логістики товарів в цілому, підвищення цін, зниження або втрата платоспроможності споживачів і контрагентів, проблеми зі зберіганням. Особливо

складно прогнозувати попит та управляти грошовими потоками виробникам товарів не першої необхідності;

- пошкодження інфраструктури на регіональному рівні, руйнування залізничного, автомобільного, річкового чи морського сполучень, мостів, трубопроводів;

- мінування, привласнення, розкрадання підприємства;

втрата людських ресурсів, вимушена евакуація населення, виїзд кваліфікованих працівників, дефіцити на ринку праці в складних регіонах та перенасичення в безпечних. Важливою проблемою є також зниження продуктивності праці працівників та їхній психологічний стан;

- недоотримання альтернативних доходів, додаткові витрати. [15]

Підприємці несуть великі збитки, причому різних видів (див. рис.2.). Необхідно своєчасно діагностувати та виявляти всі можливі ризики, оскільки всі вони можуть стати проблемним місцем для повоєнного розвитку та відбудови.

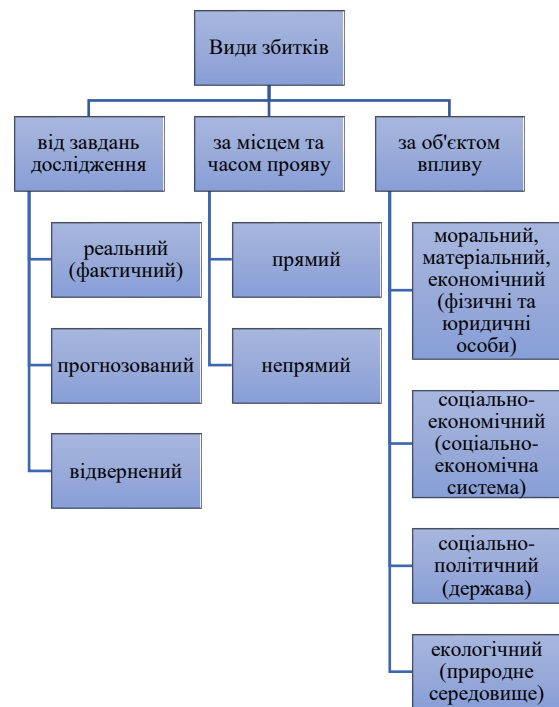

Рис. 2. Види збитків підприємств, спричинені війною

Під збитками від війни розуміють вартісне вираження результату зміни стану об'єктів внаслідок порушення їх цілісності або погіршенні інших властивостей, збільшення фактичних або можливих соціально-економічних та інших втрат, що виникають під час війни.

Реальні збитки від війни населенню та докільню пов'язані із заподіянням шкоди різним об'єктам (фізичним та юридичним особам, державі, докільню) за різними складовими. Наслідки війни можуть бути різними залежно від її масштабів та тривалості. Це можуть бути людські втрати (загибель, поранення або захворювання з наступною втратою працездатності, важкий психологічний стан, пов'язаний із зміною умов життя). Це можуть бути втрати рухомого і нерухомого майна, продукції, недоотримання доходів від виробленої продукції та наданих послуг, недовиробництво товарів і послуг та ін.

Соціально-економічний збиток – це збиток соціально-економічній системі у вигляді втрат вартості того чи іншого виду власності, витрат на переселення та переміщення, додаткові витрати та втрачена вигода від господарської діяльності, в цілому погіршення умов життєдіяльності людей. Соціально-політичний збиток – це збиток держави у вигляді збільшення бюджетного дефіциту, державного боргу, зменшення доходів бюджету та ін.

Екологічний збиток – це збиток докільню у вигляді погіршення природного середовища або витрати на його відновлення, витрати на реабілітацію території.

Прямі збитки – це, в основному, документально підтвержені збитки, що складаються з неповоротних втрат. Прямі соціальні збитки вимірюються кількістю жертв, поранених і постраждалих на війні. Прямі екологічні збитки включають також витрати на ліквідацію несприятливих наслідків для життєдіяльності людини, тварин і рослин, погіршення стану екологічних систем в результаті війни. Непрямі збитки – це витрати внаслідок порушень і змін в сформованій структурі господарських зв'язків, інфраструктурі, додаткові витрати з ліквідації наслідків негативних подій, необхідність створення додаткових резервів. При цьому слід врахувати ще віддалені глобальні зміни, що відбуваються в цілому в природному середовищі та різних сферах суспільного життя, які не можливо оцінити в грошовому вираженні в найближчій перспективі. Сума прямого та непрямого збитків складає сукупний повний збиток.

Зауважимо, що вартісна оцінка збитку повинна виконуватись спеціалізованими оціночними організаціями за узгодженими методиками для забезпечення дотримання законів і врахування економічних інтересів пов'язаних фізичних та юридичних осіб.

Для підприємств, що функціонували до війни та мають намір і далі розвиватися, необхідно оцінити можливості для відновлення існуючого

бізнесу або релокації підприємства. У випадку релокації спочатку вивчають специфіку функціонування місцевого ринку. Далі йде пошук досвідчених місцевих партнерів. Слід розуміти, що вихід на прогнозований очікуваний позитивний ефект не буде швидким. Це довготривалий процес, який потребуватиме значних ресурсів для розвитку.

План відновлення може включати наступні кроки:

1. Оцінка вихідних умов.
2. Мета та завдання відновлення.
3. Альтернативні варіанти проведення відновлювальних заходів, визначення критеріїв оцінки ефективності.
4. Оцінка вартості кожного варіанту та порівняльний аналіз, вибір варіанту відновлення.
5. Визначення джерел фінансування відновлення і способів їх залучення.
6. Індикатори для контролю та відслідковування досягнення результатів, методика складання звітності відповідно до різних ступенів досягнення результатів.
7. Оцінка ризиків виконання обраного варіанту стратегії відбудови.
8. Планування альтернативних стратегій відповідно до зміни зовнішніх та внутрішніх умов і ризиків функціонування, план превентивних антикризових заходів та ризик-менеджменту.

Ефективність повоєнного відновлення розвитку територій багато в чому залежить від вже зараз налагодженої роботи з інвесторами, створення сприятливого інвестиційного клімату та підтримки підприємницьких ініціатив.

В першу чергу, необхідно розуміти, що органи місцевого самоврядування відіграють одну з найголовніших ролей в процесі економічного відновлення. Налагодження постійної комунікації з потенційними інвесторами, вивчення кращих практик розвитку локального підприємництва, напрацювання інвестиційних пропозицій і розробка проєктів – все це підвищує ефективність пошуку інвестора, донора чи кредитора. Крім того, слід шукати партнерів серед сусідніх громад, громадських організацій, бізнес-асоціацій для реалізації масштабніших проєктів, що матимуть вплив на більшу цільову аудиторію та залучать більше коштів для вирішення спільних проблем.

Інвесторам, що заходять на територію і спеціалістам громад, які працюють над залученням інвестицій, варто відслідковувати тенденції розвитку бізнесу під час війни та прогнозувати зміни в період повоєнного відновлення.

Війна внесла корегування в перспективні напрямки інвестування. Перш ніж здійснювати нове інвестування під час війни чи в повоєнний період необхідно спершу визначитись з галуззю та

напрямок. Актуальними напрямками інвестування на сьогодні є виробництво продовольчих товарів, якісного одягу та взуття низької вартості, ремонтні послуги, товари для військових, виробництво і заміна скла (що було пошкоджено від ударної хвилі). Враховуючі теорію потреб, слід в першу чергу звернути увагу на сфери виробництва товарів і послуг, що задовольняють фізіологічні потреби та потреби у безпеці. Це ланцюг виробництва їжі, одягу також є базовою необхідністю. Окрім цього, багато брендів призупинили виробництво чи взагалі закрились. Ця вільна ніша може використовуватись для заміщення продукцією місцевих виробників. Під час війни і в перші повоєнні роки значно знижується купівельна спроможність населення, тому зростає попит на ремонт одягу і техніки.

Деякий час буде потреба в товарах для військових (пошиття форми для різних сезонів, шевронів, пошиття розгрузок, виготовлення бронезилетів, продуктів харчування в польових умовах, виробництво дрібної техніки).

На рис. 3 наведено перспективні сфери інвестування з врахуванням сучасних змін потреб ринку. [12,16]

Деякі громади навіть у цих умовах знаходять правильні рішення, і місцева економіка працює. Відбудовують комунікацію з місцевим бізнесом, реалізують програми підтримки малого та середнього бізнесу, що дуже позитивно впливає на надходження до місцевих бюджетів.

Для залучення інвесторів громаді варто:

1. Виявляти та досліджувати фактори інвестиційної привабливості території, тобто об'єкти, ресурси та програми громади, які можуть стимулювати діючий бізнес розширюватись, а потенційних інвесторів – створювати нові бізнеси.

2. Описувати фактори в інвестиційному паспорті території.

3. Інформувати потенційних інвесторів про фактори інвестиційної привабливості, позиціонувати інвестиційний товар території.

4. Створювати сприятливе інвестиційне середовище, підвищувати інвестиційну привабливість і знижувати інвестиційні ризики. Збільшувати кількість та покращувати якість факторів інвестиційної привабливості.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Українська економіка змогла уникнути найбільш песимістичних сценаріїв завдяки фінансовій підтримці країн-друзів та партнерів, а також завдяки тому, що населення та бізнес навчилися жити у суворих умовах війни, працювати без графіку через повітряні тривоги та знаходити шляхи працювати під час тривалих відключень

світла, тепла, зв'язку, інтернету та сплачувати податки. Завдяки спільним зусиллям бізнесу, держави та громад вирівнюються грошові потоки, налагоджується експорт українських товарів, зменшується обсяг некритичного імпорту тих товарів, які можна виробляти всередині країн, що значно покращує стан платіжного балансу.

Агровиробництво та агропереробка

- В Україні та у світі харчова безпека є одним із ключових пріоритетів, саме тому сьогодні та в майбутні роки виробництво та переробка продуктів харчування мають максимальну перспективу розвитку. Варто зазначити, що під час війни пріоритет надаватиметься бюджетним видам продукції.

Будівельні матеріали та будівництво

- Велика кількість зруйнованої інфраструктури та житлового фонду, відбудова яких вимагатиме будівельних матеріалів та робіт. Також інвестори можуть легко визначити ті ніші будівельних товарів, які стали дефіцитними через руйнування частини виробничих потужностей на окупованих та деокупованих територіях.

Логістика та перевезення

- Через блокування морських та повітряних перевезень автомобільна та залізнична логістика суттєво звантажена, особливо в західних регіонах. Крім того, відбувається вихід українських товарів на європейський ринок.

Медичні послуги та реабілітація

- Велика кількість військових та цивільних людей, які внаслідок війни потребують фізичної та моральної реабілітації.

Внутрішній туризм і HoReCa

- Збільшення внутрішнього туризму викликано тим, що чоловіки не можуть перетинати кордон та не працює авіатранспорт, а з іншого боку – формується внутрішній споживач якісного українського туристичного сервісу.

Відновлювальна енергетика та енергозбереження

- Війна спровокувала розвиток напрямків бізнесу, які дозволяють зберігати енергоресурси, а також пропонують альтернативу традиційним джерелам енергії.

ІТ і автоматизація

- Світ динамічно рухається до цифровізації, автоматизації та роботизації. Це створює особливі перспективи для інвестицій в цих напрямках.

Тактичний одяг та товари туристичного призначення

- На сьогодні цей тренд продиктований війною та потребою військових. Після завершення війни з врахуванням виходу українських брендів на експорт можна використовувати для активного туризму.

Послуги ремонту авто та техніки

- В час кризи населення менше вкладає ресурсів у купівлю нової техніки, обладнання чи авто. Натомість частіше користується послугами ремонту.

Переробка різних видів сировини

- Ринок України взяв курс на перехід із сировинної економіки на бізнеси із глибокою переробкою. Тому є перспективним інвестування в бізнеси, що зможуть споживати локальну сировину і виготовляти кінцеву продукцію з більш високою доданою вартістю.

Рис.3. Перспективні сфери інвестування на місцевому рівні з врахуванням сучасних змін потреб ринку

Враховуючи наслідки війни для української економіки на макро-, мезо- та мікрорівні, одним із найактуальніших напрямків дослідження є глибокий аналіз існуючої ситуації та обґрунтування перспектив відновлення. Підтримка

підприємництва та інвестиційної діяльності має бути важливою складовою будь-якої стратегії відновлення і створить умови для стабільності та розвитку територій.

Література

1. Кіндзерський Ю. Повоєнне відновлення промисловості України: виклики та особливості політики [Текст] / Ю. Кіндзерський // *Економічний аналіз*. - 2022. - Том 32, № 2. - С. 101–117. <http://dx.doi.org/10.35774/econa2022.02.101>
2. Зверяков М.І. Формування моделі економічного розвитку в нових історичних реаліях [Текст] / М.І. Зверяков // *Економіка України*. - 2022. - № 8. - С. 03–19. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.003>
3. Шапран О. Маркетингове обґрунтування заходів щодо стабілізації економічної системи України у післявоєнний період на основі шерінгової економіки [Текст] / О. Шапран // *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (економічні науки)*. - 2022. - № 1. - С. 3–7. <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2022.1.3>
4. Денисенко Н. Фінансова стабільність в умовах війни та повоєнне відновлення економіки України [Електронний ресурс] / Н. Денисенко // *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*, Amsterdam, Netherlands. - 20 січня, 2023. - С. 17–20. - Режим доступу: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/673>
5. Мамедов А. Економічні наслідки та проблеми повоєнного відновлення територій [Текст] / А. Мамедов, Н. Денисенко // *Містобудування та територіальне планування*. - 2023. - №82. - С. 220–231. <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2023.82.220-231>
6. Іванов С.В. Економічне відновлення і розвиток країн після збройних конфліктів та воєн: невтрачені можливості для України [Текст] / С.В. Іванов // *Економіка України*. - 2019. - № 1 (686). - С. 75–89. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2019.01.075>
7. Шаров О.М. Уроки та перспективи «плану Маршалла» для України [Електронний ресурс] / О.М. Шаров // *Економіка України*. - 2015. - № 4. - С. 12–18. - Режим доступу: http://economyukr.org.ua/?page_id=723&lang=uk&aid=553
8. Гуменюк В.В. Зарубіжний досвід повоєнної трансформації державного управління і уроки для України. [Текст] / В.В. Гуменюк // *Економіка України*. - 2022. - № 8. - С. 34–54. - <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.034>
9. Frankel, Jeffrey A. & David, Romer (1999). Does Trade Cause Growth? *American Economic review*, 89, 379–399. Retrieved from <https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/aer.89.3.379>
10. De Loecker, Jan (2013). Detecting Learning by Exporting, *American Economic Journal: Microeconomics*, 5, 1–21. Retrieved from https://www.nber.org/system/files/working_papers/w16548/w16548.pdf
11. Hausman, Ricardo Hausmann, Hwang, Jason, & Dani Rodrik (2007). What you export matters. *Journal of Economic Growth*, 12, 1–25. Retrieved from https://www.nber.org/system/files/working_papers/w11905/w11905.pdf
12. Відбудова України: принципи та політика/ під ред. Юрій Городніченка, Ілони Сологуб, Беатріс Ведер ді Мауро. [Електронний ресурс] // *Centre for economic policy research*, 2022. - 508 с. - Режим доступу: [https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book Ukrainian 0.pdf](https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book%20Ukrainian%20.pdf)

13. Stewart, F. & Fitzgerald, V. (2001). Introduction; Assessing the Economic Costs of War' in War and Underdevelopment. *Oxford University Press, Oxford*. Retrieved from <https://gsdrc.org/document-library/assessing-the-economic-costs-of-war/>
14. Glanz, J. (2009, March 1). The Economic Cost of War. *The New York Times*. Retrieved from https://www.nytimes.com/2009/03/01/weekinreview/01glanz.html?pagewanted=1&_r=1
15. Іванов С. Вплив збройного конфлікту (війни, бойових дій) на вартість підприємства : монографія [Текст] / С. Іванов // Дніпропетровськ :Маков., - 2015. - 179 с.
16. Підтримка бізнесу в умовах війни: практичні рекомендації для громад [Електронний ресурс] // Програми «U-LEAD з Європою». – 2023. - Режим доступу: https://bc-club.org.ua/bc-club/business_support_tools_2022.html

References

1. Kindzersky, Yu (2002). Post-war restoration of the industry of Ukraine: challenges and peculiarities of the policy *Economic analysis*, 2, 101–117. <http://dx.doi.org/10.35774/econa2022.02.101>
2. Zveryakov, M. (2022). Formation of the model of economic development in new historical realities. *Economy of Ukraine*, 8, 3–19. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.003>
3. Shapran, O. (2022). Marketing justification of measures to stabilize the economic system of Ukraine in the post-war period based on the sharing economy *Bulletin of the National Technical University*, 1, 3–7. <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2022.1.3>
4. Denysenko, N.(2023). Financial stability in the conditions of war and post-war recovery of the economy of Ukraine. *Collection of Scientific Papers SCIENTIA*, 17–20. Retrieved from:<https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/673>
5. Mamedov, A. & Denysenko, N. (2023). Economic consequences and problems of post-war territorial reconstruction. *Urban planning and territorial planning*, 82, 220–231. <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2023.82.220-231>
6. Ivanov, S. (2019). Economic recovery and development of countries after armed conflicts and wars: unmissable opportunities for Ukraine. *Economy of Ukraine*, 1, 75–89. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2019.01.075>
7. Sharov, O. (2015). Lessons and prospects of the "Marshall Plan" for Ukraine. *Economy of Ukraine*, 4, 12–18. Retrieved from http://economyukr.org.ua/?page_id=723&lang=uk&aid=553
8. Humenyuk, V. (2022). Foreign experience of post-war transformation of public administration and lessons for Ukraine. *Economy of Ukraine*, 8, 34–54. Retrieved from <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.08.034>
9. Frankel, Jeffrey A. & David, Romer (1999). Does Trade Cause Growth? *American Economic review*, 89, 379–399. Retrieved from <https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/aer.89.3.379>
10. De Loecker, Jan (2013). Detecting Learning by Exporting, *American Economic Journal: Microeconomics*, 5, 1–21. Retrieved from https://www.nber.org/system/files/working_papers/w16548/w16548.pdf
11. Hausman, Ricardo Hausmann, Hwang, Jason, & Dani Rodrik (2007). What you export matters. *Journal of Economic Growth*, 12, 1–25. Retrieved from https://www.nber.org/system/files/working_papers/w11905/w11905.pdf
12. Horodnichenko, Y, Sologub, I. & Veder di Mauro B. (2022). Reconstruction of Ukraine: principles and politics.

Center for economic policy research, Retrieved from [https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book Ukrainian 0.pdf](https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book%20Ukrainian%200.pdf)

13. Stewart, F. & Fitzgerald, V. (2001). Introduction; Assessing the Economic Costs of War' in War and Underdevelopment. *Oxford University Press, Oxford*. Retrieved from <https://gsdrc.org/document-library/assessing-the-economic-costs-of-war/>

14. Glanz, J. (2009, March 1). The Economic Cost of War. *The New York Times*. Retrieved from https://www.nytimes.com/2009/03/01/weekinreview/01glanz.html?pagewanted=1&_r=1

15. Ivanov, S. (2015). The influence of armed conflict (war, hostilities) on the cost of the enterprise: monograp. Dnipropetrovsk. 179.

16. Business support in wartime: practical recommendations for communities. (2023). "U-LEAD with Europe" program.

Retrieved from <https://bc-club.org.ua/bc-club/business-support-tools-2022.html>

Рецензент: доктор економічних наук, професор кафедри міського господарства О.В. Журавльов, Київський національний університет будівництва і архітектури, Україна.

Автор: ДЕНИСЕНКО Наталія Олегівна
кандидат економічних наук, доцент кафедри міського господарства

Київський національний університет будівництва і архітектури

E-mail – nodkiev@gmail.com

ID ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5490-2972>

RECOVERY PROSPECTS OF THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE TERRITORIES

N. Denysenko

Kyiv National University of Construction and Architecture, Ukraine

The main goal of state and local development policies should be the creation of an economic system able to generate a sufficient amount of resources in the long term.

The war lead to the destruction of critical infrastructure in many regions, material losses, millions of forced displacements, and demographic shifts. Traditional challenges of local governance and development in Ukraine have been augmented by new complications. In the course of the study, modern challenges for localities were analyzed and summarized.

The concept of "affected territories" is proposed to be introduced into the normative regulation meaning territories or their parts that suffered from the conduct of hostilities or missile-bomb/artillery attacks. In order to make effective management decisions regarding the possibility of restoring such territories, it is necessary to develop a certain classification based on the degree of destruction and population loss (including due to evacuation/migration) and create a map of such territories.

The restoration of Ukraine is the restoration of fully-fledged life in cities and villages and the formation of a new economy while taking into account new realities. The local private sector is the engine of economic activity and growth of the territory. Therefore, supporting entrepreneurship and smart investment in the development of small and medium-sized businesses must be a vital component of any recovery strategy.

The article examines groups of enterprises that continued to work and develop during the war. Additional threats and risks of enterprise operation are summarized, and losses are grouped. "Losses from war" are understood as the value expression of the result of a change in the condition of objects due to a violation of their integrity or deterioration of their properties, and an increase in actual or possible socio-economic and other losses that occur during the war.

It is substantiated in the research that the immediate factors in the process of restoration of territories should be working with investors, creating a favorable business environment and supporting entrepreneurial initiatives. Prospective areas of investment are summarized, taking into account modern changes in market needs.

Keywords: economic recovery of the territories, relocation of enterprises, recovery plan, prospective directions of investment.